

**GREEN
DEAL**

013.
DUURZAME
ZORG

Green Deal

013 DUURZAME ZORG

Inspiratietekst

Vlaamse
overheid

GREENDEALS.BE

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
Koning Albert II-laan 35, bus 30
1030 Brussel

Departement Omgeving
Koning Albert II laan 20, bus 8
1000 Brussel

Redactie

Afdeling Beleidsontwikkeling

Lay-out

Afdeling Communicatie en Informatie

Depotnummer

D/2022/3241/342

De zorg- en welzijnssectoren vangen mee de fysieke, mentale en sociale gevolgen van de klimaatveranderingen en een vervuilde leefomgeving op. Terzelfdertijd dragen ze ook zelf bij aan deze problemen. Deze vicieuze cirkel willen we doorbreken met de Green Deal Duurzame Zorg. Dit doen we door samen concrete stappen te zetten om de verduurzaming binnen deze sectoren te versnellen. Daarbij roepen we elke actor binnen zorg en welzijn op om te kijken welke stappen ze kunnen nemen, zelf of in samenwerking met anderen. Zo kunnen deze actoren de prominente rol die ze binnen de samenleving al hebben, versterken en ook fungeren als inspirerende ambassadeurs voor duurzame verandering.

Inzetten op preventieve welzijns- en gezondheidszorg betekent dat ook de klimaatproblematiek wordt aangepakt. Duurzaamheid en zorg zijn onlosmakelijk verbonden met elkaar, zeker gezien de klimaatverandering een enorm gezondheidsrisico inhoudt. Wereldwijd - én ook bij ons - vallen er al heel wat slachtoffers, denk bv. aan oversterfte door hittegolven, de toenemende infectieziekten en de sterke opmars van klimaatangst/depressies. De nood is dan ook hoog om ook binnen de zorg- en welzijnssector een versnelling hoger te schakelen, en de eigen negatieve impact om te zetten naar een positief verhaal.

De Green Deal Duurzame Zorg wil noodzakelijke samenwerking stimuleren, net als het faciliteren van kennis- en ervaringsuitwisseling. Het is een oproep aan iedereen binnen de brede sector – van onthaalmoeder tot ziekenhuis – om zich te engageren tot het uitvoeren van concrete, duurzame acties aangepast aan de eigen mogelijkheid. De optelsom van deze acties, zowel klein als groot, kunnen gezamenlijk een positief signaal en de noodzakelijk duurzame versnelling creëren.

WAT IS ZO'N GREEN DEAL?

Een Green Deal houdt een vrijwillige, ambitieuze overeenkomst in tussen (privé)partners en de Vlaamse overheid om samen een duurzaam project te starten. Het opnemen van een engagement gebeurt vrijwillig en houdt een inspanningsverbintenis in, geen resultaatsverbintenis. De partijen engageren zich om te doen wat binnen hun mogelijkheden ligt om het project te realiseren.

Hierbij wordt een overkoepelende structuur aangeboden waarbinnen kennis en ervaring wordt gedeeld, gerichte ondersteuning wordt voorzien en samenwerking wordt gestimuleerd.

Reeds 12 Green Deals werden op de rails gezet. De 13e, de Green Deal Duurzame Zorg, gaat van start in 2023. Deze Green Deal (en bijhorende engagementen) duurt 3 jaar.

De Green Deal Duurzame Zorg is opgebouwd rond vier thema's:

- I. Natuur en gezondheid
- II. Klimaat en infrastructuur
- III. Materialen en afval
- IV. Geneesmiddelen in water

Dit document bevat de thematische uitwerking met per thema de clusters en/of doelstellingen

en bijhorende acties. Voor de overkoepelende doelstellingen (over de thema's heen), zie artikel 3 in het convenant op de [website](#).

De verschillende acties geven de vele mogelijkheden weer om concreet bij te dragen aan de geformuleerde doelstellingen. De verscheidenheid aan acties laat toe dat iedereen van deze brede doelgroep een optie kan vinden die bij hun organisatie past. Meer bepaald zijn er algemeen beschreven acties of reeds heel concreet ingevuld, acties eerder voor een overkoepelend niveau (bv. op te nemen door een samenwerkingsorgaan) of toepasbaar op de werkvloer, en zowel laagdrempelige als grootschalige acties. Onder bepaalde acties worden ook verschillende mogelijke invullingen gegeven als illustratieve voorbeelden.

Dit overzicht doet dienst als een **menukaart, waaruit bij intekening gekozen kan worden op welke acties de eigen organisatie zal inzetten** gedurende de Green Deal periode. Bij deze intekening (zie onder) is er de ruimte om de eigen invulling en doel van de gekozen acties te beschrijven.

Met deze tekst willen we jullie inspireren tot deelname, om samen de transitie naar een duurzame zorg- en welzijnssector te versnellen.

VOORDELEN VAN DEELNAME AAN DEZE GREEN DEAL

- Toegang tot een inspirerend Lerend Netwerk: aanleveren van gepaste expertise, kennis- en ervaringsdeling en heldere informatie
- Samenwerking stimuleren, incl. vernieuwende connecties
- Inspirerende initiatieven en green dreamers en leaders leren kennen
- Mee de prioriteiten bepalen en knelpunten aankaarten
- Praktische opvolging door de facilitator van de Vlaamse overheid
- Verhoogde zichtbaarheid van eigen organisatie
- Effectieve verduurzaming

In deze tekst omschrijven we eerst het belang van de 4 thema's om dan via aanklikbare fichekaarten deze verder uit te werken.

HOE INTEKENEN OP DE GREEN DEAL DUURZAME ZORG?

De intekening op de Green Deal Duurzame Zorg doe je aan de hand van het engagementsformulier (zie [website](#)). Hierin vermeld je op welke acties jij of jouw organisatie wil inzetten gedurende de Green Deal periode.

1. Laat je inspireren door de aanklikbare menukaart in deze tekst
2. Kies minimum twee acties uit
3. Vul het engagementsformulier in
4. Laad het ingevulde en ondertekende engagementsformulier op de [online intekenmodule](#)
5. Vul de nodige administratieve gegevens in
6. **Proficiat!** Jouw organisatie is een deelnemende partij aan deze Green Deal Duurzame Zorg!
7. Toost mee op de start van ons groen project op de Kick-off op woensdag 15 maart
8. **Tijd voor actie!**

DEFINITIE VAN GEBRUIKTE TERMEN

‘Zorg’: alle organisaties die zich situeren in het beleidsdomein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

‘We’: de entiteit(en) die zich voor een specifieke cluster/doelstelling/actie engage(ren)ert. Dit kan o.a. een persoon (bv. huisarts, onthaalouder), een voorziening (bv. woonzorgcentrum, ziekenhuis, jeugdhulpvoorziening), een thema team binnen de Green Deal en/of een overheidsinstelling zijn, o.a. afhankelijk van de soort actie. M.a.w., de invulling van ‘we’ varieert doorheen het document in functie van wie finaal een engagement opneemt.

‘Geneesmiddel(en)’ (zie Thema IV):

- Geneesmiddelen voor menselijk en diergeneeskundig gebruik, met inbegrip van homeopathische en kruidengeneesmiddelen, magistrale en officinale bereidingen
- Gezondheidsproducten waaronder medische hulpmiddelen en hulpstukken, en grondstoffen bestemd voor de bereiding en productie van geneesmiddelen

Belang van de 4 thema's

THEMA I - NATUUR EN GEZONDHEID - Het creëren van een natuurlijke omgeving rond zorg- en welzijnsorganisaties heeft een heilzaam effect op het welzijn van zowel personeel als gebruikers. Bovendien zorgen weldoordachte aanpassingen van de directe omgeving, zoals maximale ontharding maar ook het toepassen van op natuur en ecosysteem gebaseerde oplossingen (bv. wadi's en inheemse aanplanting) voor toekomstbestendige sites (voor aanpassingen aan de gebouwen zelf, zie Thema II). Ten slotte promoot een natuurinclusieve zorg, naast het kwalitatief vergroenen van de site, ook de connectie en het gebruik van natuur als gezondheidsbevorderend element. Integratie van de natuur in de zorg is daarvoor een sleutelinstrument.

THEMA II - KLIMAAT EN INFRASTRUCTUUR - De klimaatcrisis vereist gerichte keuzes die de infrastructuur en dagelijkse werking van de sector klimaatrobuust(er) maken. Dat kan door te streven naar koolstofneutraliteit, o.a. via minder energieverbruik en door een transitie naar hernieuwbare energiebronnen. Maar ook door oog te hebben voor de principes van circulair bouwen en het herdenken van de ruimtelijke ontwikkeling van voorzieningen. Verder is het verduurzamen van de mobiliteit en voeding een belangrijke focus binnen dit thema. Naast het vermijden van verdere klimaatverandering (mitigatie) is het belangrijk om de zorg aan te passen aan de verandering die al aan het gebeuren is (adaptatie). Samen met ingrepen aan de buitenomgeving (zie Thema I), kunnen aanpassingen aan de infrastructuur zelf sites weerbaarder maken tegen o.a. hitte, wateroverlast en droogte.

THEMA III - MATERIALEN EN AFVAL - De dagelijkse werking van de zorg- en welzijnssector gaat gepaard met een groot gebruik van materialen. Een groot deel van deze materialen kan niet hergebruikt worden en eindigt dus als afval. De sector kan, naast basisstappen binnen afvalpreventie, de stap zetten naar méér circulaire aankopen. Bij circulaire aankopen wordt ingezet op minder materialen, meer gerecycleerde content, een langere levensduur van producten en het verzekeren van hergebruik en recyclage. Acties zijn mogelijk op het vlak van bijvoorbeeld voeding, medische gebruiksgoederen, inrichting en meubilair, bedrijfskleding, ICT en elektronica, witgoed, facilitaire producten, luiers en bouwmaterialen.

THEMA IV - GENEESMIDDELEN IN WATER - Bij de behandeling van ziekten spelen geneesmiddelen een belangrijke rol. Na gebruik komen deze geneesmiddelen via de urine en de ontlasting in ons afvalwater terecht. Gezien waterzuiveringsinstallaties niet ontworpen zijn om er alle mogelijke geneesmiddelen uit te halen, komen verschillende medicijnresten in onze waterlopen terecht. Dat houdt een risico in voor het leefmilieu, potentieel hergebruik van dit water of zelfs ons drinkwater. Door o.a. de vergrijzing en het toenemend aantal welvaartziekten is de verwachting dat meer medicijnen zullen vrijkomen in het milieu. Bovendien kan de klimaatverandering de impact hiervan op het milieu nog vergroten: in tijden van droogte zullen de concentraties van actieve stoffen in de waterlopen hoger zijn en hevige regen en overstromingen kunnen leiden tot verdere verspreiding. Een ketenbrede aanpak is hierbij noodzakelijk. Deze gaat van de ontwikkeling/productie, het voorschrijven en gebruiken tot het afval en de zuivering.

Natuur en gezondheid

Gezonde en natuurlijke omgeving

Ruimte voor natuur

Procesfacilitatie uitbreiding kwalitatieve groenzones

Opmaak overkoepelend stappenplan

Aanpassen bestaande groenzones

Ruimte voor water en natuurlijke bovengrondse infiltratie

Creëren van therapeutische groene zones

Grijze zones aanpassen

Preventie van verharding

Waterdoorlaadbare verharding waar nodig

Afwatering naar natuurlijke zones

Groene hotspots nabij/op grijze zones

Promotie algemeen gezonde leefomgeving

Ambassadeursrol gezonde leefomgeving

Bestendigen principes 'Health and wellbeing in all policies' en 'One Health'

Verhogen natuur- en klimaatkennis zorgactoren, management en directie

Overleg met lokale en regionale overheden

Communiceren over natuurinclusieve initiatieven

Opvolgen, ondersteunen en verspreiden van wetenschappelijk onderzoek

Ontwikkelen van omgevingsstandaarden

THEMA I – NATUUR EN GEZONDHEID

Cluster I.1. - Stimuleren van een gezonde en natuurlijke omgeving in de sector

Doelstelling: We creëren in de omgeving van zowel bestaande als nieuwe infrastructuur meer ruimte voor natuur ten behoeve van **een gezondere leefomgeving**. We bepleiten hierbij **nauwe samenwerking met bewoners, personeel en andere gebruikers** van die omgeving en waar mogelijk **samenwerking met lokale besturen**. We streven naar kwaliteitsvolle natuur en biodiversiteit als elementen die mee inspelen op de klimaatverandering en de relatie natuur-gezondheid.

Actie I.1.1. Procesfacilitatie uitbreiding kwalitatieve groenzones

We faciliteren het proces van de uitbreiding van kwalitatieve groenzones rond zorg- en welzijnsinfrastructuur door expertise- en kennisdeling (incl. goede voorbeelden) binnen een lerend netwerk, aangevuld door het organiseren van ondersteunende infosessies/opleidingen. Hierbij komen zowel het opstellen van een goed stappenplan, correcte aanleg, beheer en een overzicht van verschillende mogelijkheden aangepast aan de context (o.a. van biodivers zorg- en welzijns groen) aan bod.

Actie I.1.2. Opmaak overkoepelend stappenplan

Voor onze organisatie maken we een overkoepelend (stappen)plan op rond het biodivers inrichten van de omgeving, waarbij ook een goed en aanhoudend beheer en connectie met de ruimere omgeving(splannen) meegenomen wordt om duurzaamheid op lange termijn te garanderen.

Actie I.1.3. Aanpassen bestaande groenzones

We passen bestaande groenzones aan naar meer soortenrijke, klimaatbestendige en gezondheidsbevorderende groene zones, met aandacht voor zowel correcte aanleg als beheer. Gefaciliteerd door de procesbegeleiding via actie I.1.1 en I.1.2 kan dit onder meer door de aanplant van hoog groen (struiken, bomen, gemengde hagen), door het creëren van bloemenrijk grasland via aangepast maaibeheer, door te variëren in biotopen, door het beheer ecologisch aan te passen door onderhoudscontracten met tuinaannemers te herzien (bv. biodiversiteitsbevorderend beheer (o.a. geen bemesting, inheemse soorten) en natuurlijke omvorming) en door aansluiting te realiseren met groenzones in de omgeving.

Actie I.1.4. Ruimte voor water en natuurlijke bovengrondse infiltratie

We geven water de ruimte en stimuleren natuurlijke bovengrondse infiltratie, via het aanleggen van o.a. landschapsglooiingen met infiltratiecapaciteit of wadi's, regentuinen en poelen, in combinatie met ondersteunende en biodiverse groenaanplanting.

Actie I.1.5. Creëren van therapeutische groene zones

We creëren therapeutische zones (= biodivers zorg- en welzijns groen) waarin het groen actief gebruikt/verzorgd/beleefd wordt met als doel de natuurconnectie te versterken, m.a.w. natuur dichterbij bezoekers, patiënten en medewerkers brengen. Voorbeelden hiervan zijn het aanleggen van een moestuin/voedselbos (i.f.v. samen tuinieren), een wachtkamer of

revalidatiepad in de natuur, een snoezelbos, een schaduwzone, natuurlijke ontmoetingsplekken met infrastructuur, speelzones en troostplekken. Inspirerende voorbeelden en mogelijkheden worden gedeeld binnen een lerend netwerk.

Doelstelling. We zetten projecten op waarbij **grijze zones toekomstbestendig worden aangepast** (incl. ontharding), door ze weerbaarder te maken tegen het veranderend klimaat (o.a. overstroming, droogte, hitte). Dit gebeurt **in samenspraak met aanpassingen aan infrastructuur en de mobiliteitsplannen** (zie Thema II).

Actie I.1.6. Preventie van verharding

We zetten maximaal in op preventie van verharding, zowel bij de planning van nieuwe infrastructuur (o.a. vertrek ontwerp vanuit maximaal groen, alleen toevoegen noodzakelijke verharding ten behoeve van functionaliteit en rekening houdend met impact verharding (bv. ruime boomspiegels)) als bij bestaande infrastructuur (waar mogelijk grijze zones omvormen naar groene zones (opties zie acties I.1.1-5)).

Actie I.1.7. Waterdoorlaatbare verharding waar nodig

Bij de noodzakelijke grijze zones voorzien we in water-doorlaatbare verharding waar mogelijk.

Actie I.1.8. Afwatering naar natuurlijke zones

We voorzien in afwatering van de verharde zones naar nabijgelegen natuurlijke zones met inheemse aanplanting waar het water kan infiltreren (aanvullen grondwatertafel), gefilterd worden en/of opgeslagen als buffer.

Actie I.1.9. Groene hotspots nabij/op grijze zones

We realiseren groene hotspots nabij/op de grijze zones, zoals groendaken, gevelgroen, groenslingers, klimgroen op hekken en deskundig geplaatste bomen (met ruime ondergroei) (link met natuurinclusief (ver)bouwen en passieve maatregelen voor aanpassen infrastructuur, zie thema II – cluster II.1).

Cluster I.2. - De sector verder positioneren als (pro)motor voor een algemeen gezonde leefomgeving

Doelstelling. Als zorg- en welzijnsorganisatie nemen we een **voorbeeld- en ambassadeursrol op i.v.m. een gezonde leefomgeving**, door deze zowel actief te implementeren op onze sites (zie bovenstaande cluster), als door samen te werken met andere maatschappelijke actoren en sectoren (o.m. ruimtelijke ordening, landschaps- en tuinarchitecten, natuurbeheerders); centraal daarbij staat het **sensibiliseren** rond het belang van de connectie tussen natuur in de directe omgeving van de gebruiker en zijn gezondheid en welzijn.

Actie I.2.1. Bestendigen principes ‘Health and wellbeing in all policies’ en ‘One Health’

We bestendigen in het kader van het bestaande preventiebeleid de campagnes voor een gezonde levensstijl en de acties die bijdragen tot mentale, sociale en fysieke gezondheid, vanuit de principes van **health and wellbeing in all policies**. Hierbij aansluitend volgen we

inzichten en verdere evoluties op die kaderen binnen het **One Health principe**, stemmen af met de Vlaamse Gezondheidsdoelstellingen en communiceren hier helder over binnen een lerend netwerk.

Actie I.2.2. Verhogen natuur- en klimaatkennis zorgactoren, management en directie

We zetten in op het verhogen van de geletterdheid van actoren binnen zorg en welzijn, hun management en directie over de connectie tussen biodiverse natuur en gezondheid én de impact van de klimaatveranderingen op de gezondheid, o.a. via bijscholing en infosessies binnen de organisatie. Bijkomend starten we ook de dialoog voor opname hiervan in de basisopleidingen van actoren binnen zorg en welzijn.

Actie I.2.3. Overleg met lokale en regionale overheden

We gaan in overleg met lokale en regionale overheden ter promotie van meer natuur in de directe leefomgeving, in samenwerking met het Lokaal GezondheidsOverleg (LOGO) en natuurbeheerders.

Actie I.2.4. Communiceren over natuurinclusieve initiatieven

We communiceren over initiatieven (inspiratiesessies, workshops, etc.) waar kwalitatieve natuur ondersteund en geïntegreerd wordt in het zorgaanbod (natuur op voorschrift, natuurbeleving gebruiken in de therapie) of dienst doet als welzijnsfactor, zowel voor de bewoner/gebruiker als voor het personeel.

Actie I.2.5. Opvolgen, ondersteunen en verspreiden van wetenschappelijk onderzoek

We volgen en ondersteunen de wetenschappelijke studies, onderzoeken en gerelateerde projecten i.v.m. de connectie natuur en gezondheid/welzijn voor het verder opbouwen van een evidence-based bewijskader (zie ook [adviesrapport Hoge Gezondheidsraad](#)) en delen deze kennis binnen een lerend netwerk. Bijkomend promoten we de integratie van deze wetenschappelijke kennis in bestaande richtlijnen voor artsen, verpleegkundigen en andere actoren binnen zorg en welzijn.

Actie I.2.6. Ontwikkelen van omgevingsstandaarden

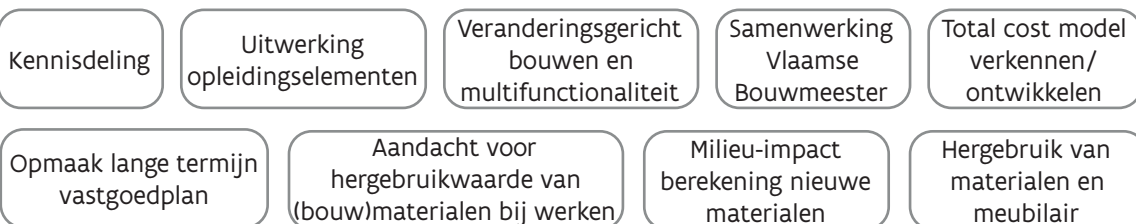
We coördineren de ontwikkeling van omgevingsstandaarden, zowel op algemeen niveau (als draaiboek) als op voorzieningsniveau (implementatie).

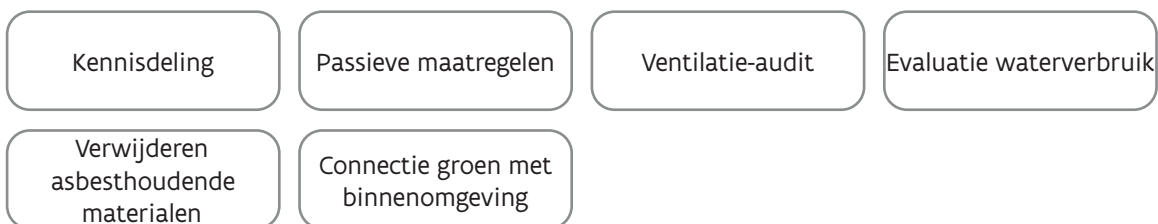
Klimaat en infrastructuur

Gezonde en duurzame infrastructuur

Klimaatvriendelijke (ver)bouwcriteria

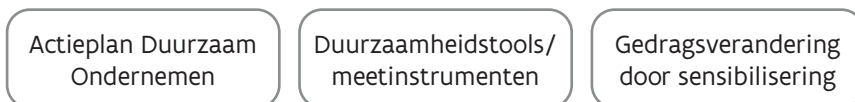

Gezond binnenmilieu

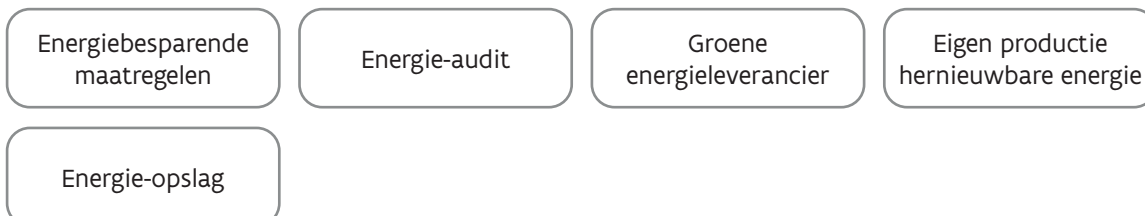

Gerichte acties voor klimaat en duurzaam gedrag

Duurzaam ondernemen en gedrag

Energie

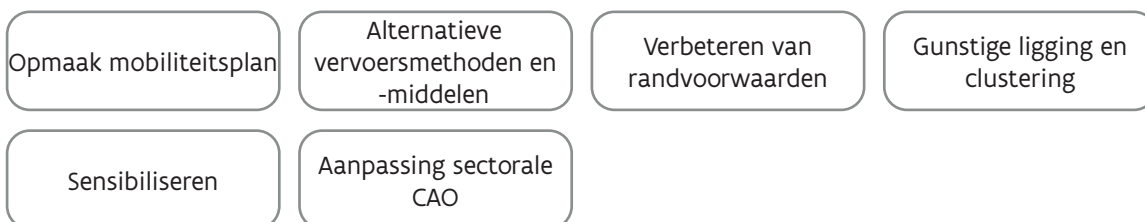

Duurzame en gezonde voeding

Klimaat efficiënt mobiliteitsplan

Duurzame mobiliteit

Mobiliteits-planning

NATUUR EN GEZONDHEID

KLIMAAT EN INFRASTRUCTUUR

MATERIALEN EN AFVAL

GENEESMIDDELEN IN WATER

THEMA II - KLIMAAT EN INFRASTRUCTUUR

Cluster II.1. - Stimuleren van een gezonde en duurzame infrastructuur voor de volledige sector

Doelstelling. We zetten verder in op **klimaatvriendelijke criteria bij de (ver)bouw** van zorg- en welzijnsinfrastructuur, met als lange termijn-doelstelling koolstofneutraliteit in 2050.

Actie II.1.1. Kennisdeling

We bevorderen de kennisdeling m.b.t. het duurzaam en toekomstgericht (ver)bouwen (aan de hand van het instrument GRO (ZORG addendum)) door opleidingen/webinars binnen een lerend netwerk te voorzien zodat de brede sector bereikt wordt.

Actie II.1.2. Uitwerking opleidingselementen

We werken opleidingselementen uit voor alle actoren m.b.t. (ver)bouwplanning (o.a. architecten, bouwprofessionals en opdrachtgever) toegepast op de zorg- en welzijnssector, waarbij o.a. haalbaarheidsstudies en implementatie van duurzame technieken (bv. alternatieve water- en energiesystemen) reeds in de ontwerpfase worden meegenomen, naast slimme ontwerptechnieken (zie actie II.1.3 en samenwerking met aanpassing buitenomgeving (zie Thema I)) en de principes van circulair en natuurinclusief bouwen.

Actie II.1.3. Veranderingsgericht bouwen en multifunctionaliteit

We sensibiliseren over en zetten waar mogelijk pilootprojecten op i.v.m. veranderingsgericht bouwen en multifunctionaliteit, als principes die bijdragen aan klimaatefficiëntie en – bestendigheid van de gebouwen.

Actie II.1.4. Samenwerking Vlaamse Bouwmeester

We gaan in overleg met de Vlaamse Bouwmeester voor het opzetten van een samenwerking m.b.t. ondersteuning van een piloottraject klimaatrobuuste zorgprojecten.

Actie II.1.5. Total cost model verkennen/ontwikkelen

We versterken de transitie naar een gezond, duurzaam en toekomstbestendig patrimonium door een total cost model te verkennen/ontwikkelen. Dit model neemt naast investerings- en levenscycluskost ook secondary benefits zoals gezondheidswinst en maatschappelijke meerwaarde mee.

Actie II.1.6. Opmaak lange termijn vastgoedplan

Binnen de organisatie stellen we een lange-termijn vastgoedplan op dat richting geeft aan strategie voor de gebouwen binnen het patrimonium (behouden, investeren, afstoten), om met een duidelijk stappenplan naar de lange-termijn doelstelling toe te werken.

Actie II.1.7. Aandacht voor hergebruikwaarde van (bouw)materialen bij werken

We besteden bij werken aan de infrastructuur aandacht aan de mogelijkheid tot hergebruik van (bouw)materialen en een correcte toepassing van afvalmanagement (waaronder recycling).

Actie II.1.8. Milieu-impact berekening nieuwe materialen

Bij de keuze voor nieuwe bouwmaterialen vragen we de Environmental Product Declaration (EPD) en/of een materialenpaspoort op en nemen deze milieu-impact berekening mee in de uiteindelijke beslissing.

Actie II.1.9. Hergebruik van materialen en meubilair

We hergebruiken bouwmaterialen en meubilair (bv. refurbished kantoormeubilair) zoveel mogelijk, rekening houdend met de laatste normen en standaarden.

Doelstelling. Bij zowel kleine als grote **bestaande organisaties willen we gerichte acties ondernemen om over te schakelen naar klimaatrobuuste en gezonde infrastructuur, ter ondersteuning van een gezond binnenmilieu.**

Actie II.1.10. Kennisdeling

We bevorderen kennisdeling i.v.m. aspecten van een gezond binnenmilieu (thermisch/ akoestisch comfort, ventilatie, zonbeheersing, verlichting, rust- en stilteplekken, passieve en natuur-gebaseerde oplossingen, gezonde bouwmaterialen, enz.) in een lerend netwerk, zowel inhoudelijk als over beschikbare financiële mogelijkheden.

Actie II.1.11. Passieve maatregelen

Bij aanpassingen (o.a. hittebestendig maken) aan het bestaande patrimonium maken we prioritair gebruik van passieve maatregelen en waar mogelijk zelfs van natuur-gebaseerde oplossingen (in samenwerking met aanpassing buitenomgeving, zie Thema I).

Actie II.1.12. Ventilatie-audit

We laten een ventilatie-audit uitvoeren in de organisatie en gaan met de resultaten aan de slag door het opstellen van een stappenplan (i.f.v. lange-termijn doelstelling) en door het uitvoeren van maatregelen die snel haalbaar zijn.

Actie II.1.13. Evaluatie waterverbruik

We evalueren ons waterverbruik, bijvoorbeeld door het uitvoeren van een water-audit en door een dialoog aan te gaan met leveranciers (bv. installeren telemetrie, dag/nacht tarief), en voeren waar mogelijk waterbesparende maatregelen in. Hierbij worden ook de mogelijkheden bekeken voor meer circulair watergebruik (o.a. extra regenwaterputten, grijswater hergebruik etc.).

Actie II.1.14. Verwijderen asbesthoudende materialen

We verwijderen alle risicovolle asbesthoudende materialen (Cfr. Sectorprotocol Zorg), om zo bij te dragen aan het volledig asbestveilig maken van de infrastructuur.

Actie II.1.15. Connectie groen met binnenomgeving

Voor de bevordering van het algemeen welzijn maken we gebruik van groenvoorziening in de binnenomgeving en connecteren we met de groene omgeving buiten het gebouw (bv. bewegwijzering naar therapeutische zones (zie thema I – Actie I.1.5), toegankelijke groendaken en natuurlijke binnentuinen).

Cluster II.2. - Via gerichte acties bijdragen tot het realiseren van de klimaatdoelstellingen en het stimuleren van duurzaam gedrag

Doelstelling. We faciliteren en ondersteunen de ontwikkeling van een 'Actieplan Duurzaam Ondernemen', om zo op **organisatieniveau** de klimaat- en duurzaamheidsimpact te evalueren en systematisch te verlagen. Hierbij wordt gericht gebruik gemaakt van beschikbare meetinstrumenten, op maat van de organisatie. We focussen bijkomend op het **stimuleren van duurzaam gedrag**.

Actie II.2.1. Actieplan Duurzaam Ondernemen

We stellen als organisatie een 'Actieplan Duurzaam Ondernemen' op en starten met de effectieve implementatie.

Actie II.2.2. Duurzaamheidstools/meetinstrumenten

We zetten in op het verder optimaliseren en implementeren van geïntegreerde duurzaamheidstools/meetinstrumenten.

Actie II.2.3. Gedragsverandering door sensibilisering

We zetten in op gedragsverandering, o.a. door sensibilisering over duurzaam gedrag via interne infosessies en acties.

Doelstelling. We beperken de energievraag en voor wat rest zetten we maximaal in op **hernieuwbare energie**.

Actie II.2.4. Energiebesparende maatregelen

We passen energiebesparende maatregelen toe binnen de organisatie.

Actie II.2.5. Energie-audit

We laten een energie-audit uitvoeren in de organisatie en gaan met de resultaten aan de slag door het opstellen van een stappenplan (i.f.v. lange-termijn doelstelling en in volgorde van prioriteit (cf. Trias Energetica)) en voeren maatregelen uit die op korte termijn haalbaar zijn.

Actie II.2.6. Groene energieleverancier

We zetten in op (groeps)aankopen voor groene energie en/of energie afkomstig van hernieuwbare bronnen, en vragen aandacht voor energie-efficiëntie in de contracten met leveranciers.

Actie II.2.7. Eigen productie hernieuwbare energie

We benutten optimaal en verhogen de eigen productie en gebruik van hernieuwbare energie, o.a. door plaatsing van zonnepanelen, participatie in duurzame warmtenetten en energiegemeenschappen en/of het opzetten van collectieve hernieuwbare energie-installaties en -hubs.

Actie II.2.8. Energie-opslag

We onderzoeken de mogelijkheden voor energie opslag, bijvoorbeeld door het opvangen van piekproductie in thermische opslag (warm water) en gecontroleerd opladen van elektrisch vervoer (vb. slimme laadinfrastructuur, solar carport) (gelinkt met cluster II.3).

Doelstelling. We willen een voorbeeldrol opnemen i.v.m. duurzame en gezonde voeding.

Actie II.2.9. Verhogen gezond plantaardig aanbod

Bij het bereiden/aanbieden van maaltijden verhogen we het gezond plantaardig aanbod (zie ook [GD Eiwitshift op ons bord](#)).

Actie II.2.10. Duurzame catering

We sluiten aan bij bestaande strategieën en acties op het vlak van duurzame catering (gelinkt met aankoopbeleid), met aandacht voor de seizoenen, korte keten en duurzame productie (en voorkomen voedselverspilling, zie thema III – Actie III.1.4.).

Actie II.2.11. Prioritaire beschikbaarheid

We creëren een omgeving waar gezonde en duurzame voeding prioritair beschikbaar is t.o.v. ongezonde dranken en snacks.

Actie II.2.12. Ervaringsuitwisseling

We stimuleren de ervaringsuitwisseling binnen een lerend netwerk.

Cluster II.3. - Stimuleren van een klimaat efficiënt mobiliteitsplan voor de sector

Doelstelling. We stimuleren de transitie naar duurzame mobiliteit bij bestaande infrastructuur en het structureel inpassen ervan bij nieuwe infrastructuur.

Actie II.3.1. Opmaak mobiliteitsplan

Voor onze organisatie maken we een mobiliteitsplan op, via een holistische benadering met oog voor aanpassingen aan de buitenomgeving (zie Thema I) en infrastructuur (o.a. energievraagstuk, zie Thema II). Hierbij wordt samengewerkt met het lokaal bestuur (link ruimtelijk beleidsplan) en wordt o.a. aandacht gegeven aan het STOP-principe, de integratie van Hoppinpunten, voldoende ruimte voor vervoer op maat, het stimuleren van Mobility as a Service (MaaS), ondersteunende randvoorwaarden (vb. (slimme) laadinfrastructuur), en alternatieve opties voor de noodzakelijke parkings (o.a. openstellen als buurtparking).

Actie II.3.2. Alternative vervoersmethoden en -middelen

We zetten prioritair in op alternatieve vervoersmethoden (bv. fiets) en -middelen, inclusief het gebruik van deelmobiliteit, naast het verduurzamen van het wagenpark.

Actie II.3.3. Verbeteren randvoorwaarden

We verbeteren de randvoorwaarden in de organisatie, bijvoorbeeld door de uitrol van

voldoende laadpunten (voor zowel personeel als bezoekers, en voor zowel fiets als auto), door het geven van voordelen bij de keuze voor duurzaam vervoer en we zetten in op de toegang tot lockers, douches en veiligheidsmateriaal (bv. helm, hesjes).

Actie II.3.4. Gunstige ligging en clustering

We prioriteren een gunstige ligging en de mogelijkheid tot clusteren van zorgaanbod bij plannen voor nieuwe infrastructuur.

Actie II.3.5. Sensibiliseren

We sensibiliseren over o.a. ecologisch rijgedrag, wagen-gebruik en alternatieve vormen van mobiliteit via acties en infosessies, bv. voor de medewerkers met privé wagens.

Actie II.3.6. Aanpassen sectorale CAO

We onderzoeken de mogelijkheid tot aanpassing van de sectorale cao, o.a. van het PC 319.01 (22/10/2020) en PC 330, om zo juridisch de mogelijkheid te geven om een deel van de eindejaarspremie of loon om te zetten (te heronderhandelen) in een gelijkwaardig voordeel zoals bijvoorbeeld een fietslease.

Doelstelling. We hebben aandacht voor duurzaamheid bij het inplannen van verplaatsingen (i.e. klantenbezoeken, logistiek vervoer, etc), waarbij klimaat efficiëntie wordt meegenomen in zorgafspraken binnen en tussen organisaties. De focus ligt hierbij op een doordachte en duurzame **mobiliteits-planning**.

Actie II.3.7. Optimaliseren routes

We optimaliseren de routes tijdens zorg- of logistieke verplaatsingen.

Actie II.3.8. Dialoog partnerorganisaties

We onderzoeken de mogelijkheid tot en gaan de dialoog aan tussen partnerorganisaties over het wegwerken van overlappende trajecten.

Materialen en afval

Afvalpreventie

Initiële stappen

Evaluatie interne processen

Overstap naar afvalarm werken via digitalisering

Evaluatie communicatie- en educatiemateriaal

Vermijden voedselverlies

(her)sensibilisatie noodzakelijke maatregelen single-use PPE

Hergebruik van materialen

Overstap naar herbruikbaar

Sensibilisatie en delen van voorbeeldprojecten

Intern overzicht voor vervangbare single-use producten

Test-case vervanging single-use product operatie-/verzorgingsruimte

Alternatieven uittesten eigen verbruik in kantoor/werkplek/kantine

Circulair aankoopbeleid

Ontsluiten van innovatieve circulaire oplossingen

Invzetten op schaalvergroting en circulaire alternatieven

Alternatieven aankoop (delen, product-dienst model)

Onderzoeken evaluatiesysteem (ketenbreed)

Implementatie en overleg

Betere implementatie afvalmanagement

Opleidingen en sensibilisatiecampagnes

Ontsluiten best practices

Informatiecampagnes i.v.m. terugname geneesmiddelen

Structureel overleg met volledige keten

Structureel overleg tussen overheid, zorgsector en afvalactoren

Overleg keten: producenten, leveranciers en verwerkers

Pilootprojecten

Innovatieve technieken en procedures

Decontaminatie en/of desinfecteringstechnieken

Lokaal deelplatform

Selectieve inzameling

Geneesmiddelen in aangepaste hoeveelheden/verpakkingen

Communiceren over ondersteuning pilootprojecten

THEMA III - MATERIALEN EN AFVAL

Cluster III.1. - Maximaal inzetten op afvalpreventie

Doelstelling. We stimuleren het **efficiënter gebruik** van materialen in de directe werkomgeving (de basisstappen)

Actie III.1.1. Evaluatie interne processen

We evalueren de interne processen op verpakkingen en vermijden het overbodig gebruik ervan

Actie III.1.2. Overstap naar afvalarm werken via digitalisering

We maken via digitalisering maximaal de overstap naar afvalarm werken (o.a. 'paperless') in overleg met de bevoegde administraties en overheden. Hierbij hebben we ook aandacht voor de impact van die digitalisering (vb. energieverbruik serverruimtes) en voorzien we de nodige tools en opleidingen voor medewerkers en andere gebruikers.

Actie III.1.3. Evaluatie communicatie- en educatiemateriaal

We nemen het communicatie- en educatiemateriaal (vb. folders, cursussen) dat we gebruiken onder de loep en stappen waar mogelijk over op duurzame alternatieven. Goede voorbeelden worden gedeeld binnen een lerend netwerk.

Actie III.1.4. Vermijden voedselverlies

We zetten in op het vermijden van voedselverlies (o.a. via het aansluiten bij bestaande strategieën en acties), via een interne nulmeting, het opstellen van een stappenplan op maat en het uittesten van maatregelen via test-cases (bv. aanpassen porties, keuzemenu's en delen van overschotten).

Actie III.1.5. (Her)sensibilisatie noodzakelijke maatregelen single-use PPE

We (her)sensibiliseren over de noodzakelijke maatregelen m.b.t. single-use PPE (Personal Protective Equipment) en vermijden overbodig gebruik.

Actie III.1.6. Hergebruik van materialen

We hergebruiken materialen zoveel mogelijk (bv. tweedehands speelgoed en kantoomateriaal, refurbished gsm's, stimuleren van reparatie).

Doelstelling. We stimuleren waar mogelijk de overstap naar **herbruikbare materialen** (in kantoor, werkplek, kantine/restaurant, operatiekamer, verzorgingsruimte, etc.).

Actie III.1.7. Sensibiliseren en delen van voorbeeldprojecten

We zetten in op sensibilisering (o.a. betekenis single use en doorbreken het taboe rond het samengaan van herbruikbaar en hygiëne) en delen voorbeeldprojecten binnen een lerend netwerk.

Actie III.1.8. Intern overzicht voor vervangbare single-use producten

We maken in onze organisatie een overzicht van welke single-use producten vervangen kunnen

worden door herbruikbare alternatieven.

Actie III.1.9. Test-case vervanging single-use product operatie-/ verzorgingsruimte

Als test-case vervangen we een frequent gebruikt single-use product in de operatiekamer/ verzorgingsruimte door een beschikbaar en gevalideerd alternatief (bv. herbruikbare operatieschorten/doeken voor één soort operatie, steriliseerbare medische instrumenten, wasbare luiers).

Actie III.1.10. Alternatieven uittesten eigen verbruik in kantoor/werkplek/kantine

We nemen het eigen verbruik van single-use producten in de kantoorruimte, werkplek en/of kantine onder de loep en testen alternatieven uit (vb. herbruikbare drinkflessen, sandwichwrap, alternatieve services t.o.v. aankoop).

Doelstelling. We willen een versterkt **circulair aankoopbeleid** op organisatie- en sectorniveau.

Actie III.1.11. Ontsluiten van innovatieve circulaire oplossingen

We ontsluiten innovatieve circulaire oplossingen en verspreiden deze inzichten binnen een lerend netwerk. We zetten ook maximaal in op samenwerking en kennisdeling met de GD Anders Verpakt.

Actie III.1.12. Inzetten op schaalvergroting en circulaire alternatieven

We zetten in op schaalvergroting (bv. bulk- en groepsaankopen) en circulaire alternatieven (bv. voor eindejaarsgeschenken), we gaan gericht de dialoog aan met producenten/leveranciers en/of onderzoeken het gebruik van duurzaamheidscriteria in onze bestekken.

Actie III.1.13. Alternatieven aankoop (delen, product-dienst model)

Vooraleer over te gaan tot nieuwe aankopen gaan we na of we het beoogde kunnen verwerven via lokale deelplatformen of via product-dienst modellen ('servitization').

Actie III.1.14. Onderzoeken evaluatiesysteem (ketenbreed)

We willen, in overleg met alle schakels in de keten, onderzoeken hoe het toepassen van een evaluatiesysteem (o.a. ook verduidelijking betekenis labels) kan helpen om tot een duidelijker beeld te komen van milieubelasting en circulariteit van een product.

Cluster III.2. - Een betere implementatie van en overleg over het bestaande materialenbeleid binnen de organisatie/sector

Doelstelling. We stimuleren een **beter implementatie** van het bestaande **afvalmanagement** binnen de organisaties en sectoren.

Actie III.2.1. Opleiding en sensibiliseringscampagnes

We voorzien gerichte opleidingen en sensibiliserings-campagnes voor personeel, bezoekers en/of onderaannemers (bv. schoonmaakploeg), o.a. voor het verduidelijken van de bestaande sorteerregels voor diverse afvalstromen (o.a. PMD).

Actie III.2.2. Ontsluiten best practices

We ontsluiten best practices, o.a. rond bronsortering, binnen een lerend netwerk.

Actie III.2.3. Informatiecampagnes i.v.m. terugname geneesmiddelen

We versterken de verspreiding van informatiecampagnes naar de gebruiker die de terugname van niet-gebruikte of vervallen geneesmiddelen bevordert. We doen dat in samenspraak met de apothekers en actoren actief in de afvalverwerking en -preventie (gelinkt met Thema IV).

Doelstelling. We installeren **structureel overleg** tussen de zorg- en welzijnssector, de afvalsector en de overheid en gaan in overleg met de **volledige keten**.

Actie III.2.4. Structureel overleg tussen overheid, zorgsector en afvalactoren

Onder regie van OVAM installeren we structureel overleg (overheid, zorgsector, afvalactoren) om te komen tot een beter en gecoördineerd beheer van afval in de zorg, met aandacht voor de betrokkenheid van de volledige sector (o.a. via connectie met bestaande overlegplatformen).

Actie III.2.5. Overleg keten: producenten, leveranciers en verwerkers

We gaan in overleg met de volledige keten (producenten, leveranciers en verwerkers) over het beperken van de diversiteit van verpakkingssamenstellingen, ter bevordering van hergebruik en recycling, naast het optimaliseren van de hoeveelheid verpakking (zie ook GD Anders Verpakt).

Cluster III.3. - Het onderzoeken van innovatieve technieken en procedures via pilootprojecten

Doelstelling. We faciliteren het uittesten van **innovatieve technieken en procedures** om inzichten te bekomen voor toekomstig materialenbeleid, om zo duurzame innovatie en implementatie te stimuleren.

Actie III.3.1. Decontaminatie en/of desinfecteringstechnieken

We faciliteren, desgevallend in een regelluw kader, experimenten en pilootprojecten om inzichten te bekomen rond effectiviteit van decontaminatie en/of desinfecterings-technieken van risicohoudend medisch afval.

Actie III.3.2. Lokaal deelplatform

We evalueren de mogelijkheid tot het opzetten van een lokaal deelplatform (bv. voor vergaderzalen, materiaal groenonderhoud (bv. hakselaar), vloot, gespecialiseerde medische toestellen), o.a. met lokale besturen.

Actie III.3.3. Selectieve inzameling

We stimuleren proefprojecten rond selectieve inzameling van diverse gebruikte producten (bv. medical devices) en materialen (bv. kunststof, textiel, etc.), met oog op het uitselecteren van waardevolle materialen die vandaag nog via NRMA ingezameld en verbrand worden. We gaan daarbij ook de mogelijkheid na van samenwerking met spelers binnen de brede sociale economie.

Actie III.3.4. Geneesmiddelen in aangepaste hoeveelheden/verpakkingen

We gaan na hoe we het beschikbaar stellen van geneesmiddelen binnen de organisatie in aangepaste hoeveelheden en verpakkingen, met name op maat van een individuele gebruiker, kunnen bevorderen (gelinkt met Thema IV).

Actie III.3.5. Communiceren over ondersteuning pilootprojecten

We communiceren binnen een lerend netwerk over mogelijkheden die het opzetten van pilootprojecten ondersteunen (vb. PIO projectaanvragen of Europese subsidie-programma's).

Geneesmiddelen in water

Bewustwording creëren

Europese projecten en beleidsinitiatieven samenvoegen en vertalen (inventaris)

Inventaris vertalen naar zorgprofessionals en gebruikers

Samenwerking en kennisdeling met gelijkaardige Europese initiatieven

'Groene' geneesmiddelen

Kennis- en expertisedeling met lopende Europese initiatieven

Inzichten toepassen via testcases

Gerichte acties naar minder vervuild water

Hotspotanalyses voor prioritair gedefinieerde geneesmiddelen

Opschalen use cases naar methoden om geneesmiddelen versterkt te kunnen afbreken

Pilootproject gericht apart houden van stromen

Overleg farmaceutische bedrijven, zorgorganisaties en afvalwaterzuiveraars

THEMA IV - GENEESMIDDELEN IN WATER

Cluster IV.1. - Bewustwording creëren over de impact van geneesmiddelen (definitie zie p.5) op het leefmilieu, zowel bij de gebruikers, zorgprofessionals als geneesmiddelen producenten

Actie IV.1.1. Europese projecten en beleidsinitiatieven samenvoegen en vertalen (inventaris)

We voegen de bevindingen van de verschillende Europese projecten en beleidsinitiatieven i.v.m. de identificatie van geneesmiddelen met de grootste negatieve impact via (afval)water op milieu en mens (waaronder het PREMIER PROJECT en Urban Waste Water Treatment Directive) samen en gaan de mogelijkheden van vertaling naar het Vlaamse niveau na; we streven daarbij naar een hanteerbare inventaris van geneesmiddelen met een negatieve impact.

Actie IV.1.2. Inventaris vertalen naar zorgprofessionals en gebruikers

We vertalen de bevindingen en de resultaten van de vermelde inventaris (zie actie IV.1.1) naar de doelgroep van de zorgprofessionals en naar de gebruikers (bv. via een centrale databank). We doen dat in samenwerking met de producenten en met een blijvende prioritaire focus op de best mogelijke behandeling voor de patiënt. Risico-evaluatie en prioritering van quick wins staan daarbij centraal. Hierbij horen ook opleidingen en campagnes om de beoogde bewustwording te realiseren, waarbij we o.a. beroep doen op de betrokken beroepsfederaties en mutualiteiten.

Actie IV.1.3. Samenwerking en kennisdeling met gelijkaardige Europese initiatieven

We installeren over deze problematiek een structurele samenwerking en kennisdeling met de Nederlandse GD Duurzame Zorg en andere gelijkaardige Europese initiatieven.

Cluster IV.2. - Het gebruik stimuleren van geneesmiddelen die een lage negatieve impact hebben op het leefmilieu (cfr. 'groene' geneesmiddelen)

Actie IV.2.1. Kennis- en expertisedeling met lopende Europese initiatieven

We informeren naar en leren uit initiatieven van andere lidstaten (o.a. Zweden en Finland) over het aanpakken van bewust voorschrijfgedrag (o.a. via gelijkwaardige groene geneesmiddelen en lagere dosissen) waarbij het prioritaire uitgangspunt de best mogelijke behandeling voor de patiënt blijft, en communiceren hierover binnen een lerend netwerk en op o.a. het Medisch Farmaceutisch Overleg.

Actie IV.2.2. Inzichten toepassen via test-cases

We passen inzichten geleerd uit actie IV.2.1. toe in Vlaanderen via concrete test-cases.

Cluster IV.3. - Nagaan hoe we kunnen komen tot minder door geneesmiddelen vervuild water

Actie IV.3.1. Hotspotanalyses voor prioritair gedefinieerde geneesmiddelen

We voeren hotspotanalyses uit voor de prioritair gedefinieerde geneesmiddelen (zie actie IV.1.2) als basis voor het gericht apart houden resp. zuiveren van stromen.

Actie IV.3.2. Opschalen use cases naar methoden om geneesmiddelen versterkt te kunnen afbreken

We schalen use cases naar methoden om geneesmiddelen versterkt te kunnen afbreken in afvalwater-zuiveringsinstallaties op, en delen bevindingen van lopende projecten binnen een lerend netwerk.

Actie IV.3.3. Pilotproject gericht apart houden van stromen

Binnen de organisatie starten we een pilotproject op m.b.t. het gericht apart houden van stromen (bv. implementatie van plaszakken voor het opvangen van röntgenvloeistof) en delen onze bevindingen binnen een lerend netwerk.

Actie IV.3.4. Overleg farmaceutische bedrijven, zorgorganisaties en afvalwaterzuiveraars

We installeren overleg tussen de farmaceutische bedrijven, zorgorganisaties en afvalwaterzuiveraars om de hiervoor geformuleerde acties te faciliteren.

